

PSYCHOLOGY

Березовська Л.І. **Дослідження емоційної спрямованості працівників освітніх організацій** **з проявами емоційного вигорання**

*Березовська Лариса Іванівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Мукачівський державний університет, м. Мукачево, Україна*

Анотація. У статті представлено результати емпіричного дослідження емоційної спрямованості працівників освітніх організацій. Порівняно прояв емоційної спрямованості, характерологічних тенденцій, особистісної та ситуативної тривожності між групами досліджуваних з проявом та без прояву емоційного вигорання. Охарактеризовано взаємозв'язки емоційної спрямованості, емоційного вигорання, характерологічних тенденцій та тривожності у групі працівників освітніх організацій з переживанням емоційного вигорання.

Ключові слова: емоційна спрямованість, працівники освітніх організацій, емоційне вигорання, характерологічні тенденції, тривожність

Вступ. Становлення особистості на всіх етапах її професійного шляху пов'язане з виникненням протиріч між особистісними потребами особистості, її спрямованістю та вимогами професійної діяльності. Спрямованість є важливою характеристикою особистості, що проявляється в стійкій спрямованості думок, почуттів, бажань, психологічних стосунків і вчинків і є наслідком домінування провідних мотивів та ціннісних орієнтацій, а протиріччя виступають джерелами як позитивних, так і негативних варіантів професійного розвитку особистості.

Короткий огляд публікацій. Дослідження розвитку особистості через поняття спрямованості висвітлено в працях таких вітчизняних психологів як Л.І. Божович, Б.С. Братусь, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, В.Е. Чудновський. Спрямованість людини по-різному співвідноситься з різноманітними зовнішніми явищами, умовами, обставинами життя і діяльності людини. Вона є інтегральною психологічною характеристикою системи суб'єктивних цінностей, емоційно забарвлених ставлень до оточуючого світу, себе, іншим людям. Вона конкретизує через сферу ціннісно-змістових стосунків і визначає вибір мотивів, прийомів і способів спілкування з іншими людьми. Спрямованість особистості у спілкуванні, функціонує як єдине ціле, визначає загальну орієнтацію особистості на рівноправне, домінуюче, ігноруюче, підлегле або нерівноправне спілкування, з тенденцією отримання вигоди за рахунок партнерау.

Концепція емоційної спрямованості, розроблена вітчизняним психологом Б.І. Додоновим, який розглядає тільки ті емоції, які у свідомості людей постають в якості "цінних" переживань. Емоційні переживання людини розглядаються не тільки в своїй основній, оцінково-відображальній функції, але і додатково в функції відносно самостійних цінностей для особистості [3]. Автором виділено такі типи спрямованості особистості, як альтруїстичний, комунікативний, глоричний, практичний, пугністичний, романтичний, гностичний, естетичний, гедоністичний та акизитивний.

Оскільки особистість через емоції сприймає оточуючий світ, то безперечно, що сучасні соціально-економічні, політичні, культурні перетворення висуваючи підвищені вимоги до працівників освітніх організацій, породжують проблеми у сфері професійної

самореалізації, а також в їх функціонуванні як фахівців. Серед них однією з найгостріших вважається синдром емоційного вигорання. Проблему емоційного вигорання досліджували такі вчені Е. Аронсон, В.В. Бойко, Г. Бредлі, М. Буріш, Дж. Грінберг, С. Джексон, А. Ленгле, К. Маслач, Е. Махер, А.М. Пайнс, Г. Робертс, Г. Сельє, Х.Дж. Фрейденбергер, К. Черніс та інші.

Мета дослідження: визначити прояв емоційної спрямованості у працівників освітніх організацій з переживаннями емоційного вигорання.

Матеріали та методи. Дослідження емоційної спрямованості особистості працівників освітніх організацій з проявами емоційного вигорання нами вивчалося за наступними психодіагностичними методиками: діагностики рівня емоційного вигорання В.В. Бойка [1], вивчення загальної емоційної спрямованості особистості Б.І. Додонова [2], діагностики характерологічних тенденцій Т. Лірі [4] та опитувальника Ч.Д. Спілберге-ра – Ю.Л. Ханіна [4]. А також методи математичної статистики: порівняльний аналіз двох незалежних вибірок U-критерій Манна-Уїтні, кореляційний аналіз r-Пірсона [3]. В дослідженні взяло участь 76 працівників освітніх закладів (36 вихователів дошкільних навчальних закладів та 40 вчителів загальноосвітніх шкіл) зі стажем роботи до 5 років.

Результати і їх обговорення. Для вивчення емоційної спрямованості працівників освітніх організацій з проявами емоційного вигорання насамперед ми виділили тих досліджуваних, що переживають вигорання. За показниками методики діагностики рівня емоційного вигорання В.В. Бойка ми визначили цих осіб. На основі триманих даних ми виділили дві групи досліджуваних: до групи 1 віднесли 36 осіб, у яких проявляється емоційне вигорання хоча б однієї із фаз, групу 2 представляє 40 працівників, у яких не визначено прояв вигорання. Проаналізуємо особливості прояву емоційного вигорання у досліджуваних, зокрема рівень прояву фаз та симптомів у вчителів загальноосвітніх шкіл та працівників дошкільних навчальних закладів з проявами та без прояву вигорання. Отримані результати подано в таблиці 1.

Отже, представлені результати свідчать про те, що у досліджуваних з проявами емоційного вигорання на статистичному рівні вищі середні значення показників за майже всіма симптомами у всіх фазах. Так, у фазі

"Напруження" такі симптоми, як: переживання психотравмуючих обставин, незадоволеність собою та загнаність у кут, у фазі "Резистенція" – емоційно-моральна дезорієнтація, розширення сфери економії емоцій та редукція професійних обов'язків, у фазі "Виснаження" – психосоматичні та психовегетативні порушення. Саме нервова, тривожна напруга є передвісником і "запускаючим механізмом" у формуванні емоційного

вигорання, провокує його виникнення. У працівників освітніх організацій з проявами емоційного вигорання вплив психотравмуючих обставин призводить до виникнення почуття безвихідності, почуття тривоги, посилення психічної енергії, неспроможність вияву доброзичливості в певних ситуаціях професійної діяльності, в певній мірі втрата інтересу до людини, як до суб'єкта професійної дії.

Таблиця 1. Емоційне вигорання

№ п/п	Фази та симптоми	1 група		2 група	
		Сер.знач.	Ст.відх.	Сер.знач.	Ст.відх.
	Фаза "Напруження"	34,11**	6,76	20,40	5,12
1.	Переживання психотравмуючих обставин	9,00**	3,56	4,50	1,50
2.	Незадоволеність собою	9,56**	2,81	5,40	2,03
3.	Загнаність у кут	8,00**	2,38	4,20	2,46
4.	Тривога і депресія	7,56	1,58	6,30	2,54
	Фаза "Резистенція"	30,17**	9,19	19,90	7,46
1.	Неадекватне вибіркоче емоційне реагування	7,78	3,75	5,50	2,44
2.	Емоційно-моральна дезорієнтація	7,89**	3,16	5,30	1,95
3.	Розширення сфери економії емоцій	7,28**	3,21	4,25	2,51
4.	Редукція професійних обов'язків	7,33**	2,11	5,00	2,15
	Фаза "Виснаження"	26,17**	9,87	18,95	7,56
1.	Емоційний дефіцит	7,44	3,35	5,50	2,16
2.	Емоційне відчуження	6,67	3,71	4,75	2,22
3.	Деперсоналізація	5,78	2,86	4,80	2,72
4.	Психосоматичні та психовегетативні порушення	6,28*	2,47	3,90	2,57

Примітка. Рівні достовірності * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$

В емоційній сфері досліджуваних з проявом емоційного вигорання створюється так званий замкнутий енергетичний контур "Я і обставини", тобто враження від зовнішніх чинників діяльності постійно травмують особу і спонукають знову переживати психотравмуючі елементи професійної діяльності, що призводить до появи тривоги й депресії. А тривога і депресія є одними з визначальних при формуванні тривожної напруженості, під час розвитку емоційного вигорання. Сфера емоцій у досліджуваних потребує розширення економії, яка виступає формою захисту, що здійснюється поза професійною областю – в спілкуванні з рідними, приятелями чи знайомими.

Таким чином, емоційна сфера працівників освітніх організацій відзначається тривожністю через невпев-

неність в свої сили, у правильності вибору професії чи профілю діяльності, характері стосунків з керівництвом, колегами та рідними, сприймання критики чи претензій з їх сторони, встановлення та підтримка доброзичливих контактів, пригніченість власними обмеженнями на фоні численних матеріальних спокус.

Оскільки емоційне вигорання у працівників освітніх організацій істотно зачіпає емоційну сферу та проявляється в ній, особливо виступає важливим вивчення емоційної спрямованості у працівників освітніх організацій. Особливості прояву емоційної спрямованості у групах досліджуваних залежно від переживання емоційного вигорання надано в таблиці 2.

Таблиця 2. Емоційна спрямованість

№ п/п	Напрямки особистості	1 група		2 група	
		Сер. знач.	Ст. відх.	Сер. знач.	Ст. відх.
1.	Альтруїстичний	6,83**	1,79	9,10	1,45
2.	Комунікативний	6,78**	1,40	9,3	1,69
3.	Глоричний	5,33	1,68	6,10	1,45
4.	Праксичний	7,39*	1,97	8,75	1,59
5.	Пугністичний	6,28	1,93	7,36	1,93
6.	Романтичний	5,44*	2,18	7,30	2,58
7.	Гностичний	8,06	2,26	8,05	2,39
8.	Естетичний	5,22*	0,88	6,30	1,89
9.	Гедоністичний	5,61**	1,24	8,50	1,19
10.	Акизитивний	5,89*	2,40	7,85	2,32

Примітка. Рівні достовірності * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$

В результаті отриманих даних ми можемо констатувати, що між двома групами працівників освітніх організацій з проявами та без проявів емоційного ви-

горання на статистичному рівні є відмінності у показниках емоційної спрямованості особистості. Так, у досліджуваних з проявами емоційного вигорання ни-

жчий рівень прояву альтруїстичних, комунікативних, практичних, романтичних, естетичних, гедоністичних та акизитивних емоцій. У них менше проявляється потреба віддавати, ділитися, сприяти, допомагати; більшою потребою в усамітненні; пасивніше ставляться до діяльності; більше проявляється тенденція до корисних речей, на основі яких формується прагматизм; менше переживають сильні емоції, мають менше ресурсів; більше проявляється аскетизм. Тобто, при переживанні емоційного вигорання особис-

тість більше спрямована не економію своїх емоцій, переживань, мають менше ресурсів для надання підтримки собі та тим, хто їх оточує.

З огляду на те, що характер особистості формується під впливом оточуючого середовища, сприйняття його особистістю через емоції, то доречним є проаналізувати прояв характерологічних тенденцій у досліджуваних. Представляємо отримані результати дослідження в таблиці 3.

Таблиця 3. Характерологічні тенденції

№ п/п	Октанти	1 група		2 група	
		Сер. знач.	Ст.відх.	Сер. знач.	Ст.відх.
1.	I (авторитарний)	7,50**	1,38	11,10	1,71
2.	II (егоїстичний)	5,89**	1,68	9,75	2,57
3.	III (агресивний)	5,83**	1,47	9,70	2,03
4.	IV (підозрілий)	5,00**	1,53	8,70	1,72
5.	V (підлеглий)	9,83**	1,50	6,10	2,73
6.	VI (залежний)	9,06**	2,31	6,75	2,29
7.	VII (дружелюбний)	7,00**	1,19	9,20	1,47
8.	VIII (альтруїстичний)	6,44**	0,70	8,80	1,61

Примітка. Рівні достовірності * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$

Отримані результати свідчать про відмінності на статистичному рівні між показниками характерологічних тенденцій груп з проявами та без проявів емоційного вигорання. Так, у групі працівників освітніх організацій з переживанням емоційного вигорання середнього рівня, менші показники за I, II, III, IV, VII, VIII октантами, високого рівня та вищими за V та VI октантами, ніж у досліджуваних без переживання емоційного вигорання. Досліджено, що у групі з переживанням емоційного вигорання менше проявляються авторитарність, егоїстичність, агресивність,

підозрілість, дружелюбність, альтруїзм, більше – підлеглість та залежність.

Не меншу роль у емоційній сфері, емоційній спрямованості та формуванні емоційного вигорання відіграє тривожність особистості як риси та тривожності як реакції на впливи оточуючого світу. Представляємо отримані результати дослідження особистісної та ситуаційної тривожності працівників освітніх організацій залежно від прояву емоційного вигорання, які надано в таблиці 4.

Таблиця 4. Тривожність

№ п/п	Тривожність	1 група		2 група	
		Сер. знач.	Ст.відх.	Сер. знач.	Ст.відх.
1.	Ситуаційна	47,61**	5,88	32,15	5,08
2.	Особистісна	42,67**	3,87	31,15	4,53

Примітка. Рівні достовірності * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$

Тривожність, як ситуаційна, так і особистісна у групі досліджуваних з переживанням емоційного вигорання є вищими, ніж у групі без його прояву. До того ж ситуаційна тривожність у даній групі працівників освітніх організацій (з проявами вигорання) знаходиться в діапазоні високих значень, а особистісна є більше наближеною до високого рівня, ніж у досліджуваних без прояву емоційного вигорання.

В контексті нашого дослідження доречним є представлення результатів вивчення взаємовпливу емоційної спрямованості, характерологічних тенденцій, тривожності та емоційного вигорання у групі працівників освітніх організацій з проявами емоційного вигорання. Для вивчення взаємозв'язків ми застосували кореляційний аналіз. Так, визначено ряд помірних, помітних та високих прямих та зворотних кореляційних зв'язків. Так, альтруїстична спрямованість має прямий високий кореляційний зв'язок із особистісною тривожністю ($r=0,765$), помітний прямий із емоційною відчуженістю ($r=0,611$), помітний зворотній із виснаженням ($r=-0,571$) та помітний зворотній із деперсона-

лізацією ($r=-0,479$). Помітний прямий кореляційний зв'язок визначено між комунікативною спрямованістю та дружелюбністю ($r=0,693$). Глорична спрямованість емоцій має прями високого рівня із альтруїзмом ($r=0,712$) та помірного із ситуаційною тривожністю ($r=0,484$). Практична спрямованість має прями високі кореляційні зв'язки з авторитарністю ($r=0,830$), ситуаційною тривожністю ($r=0,771$); прями помітні із егоїстичністю ($r=0,697$), залежністю ($r=0,587$), підлеглистю ($r=0,577$), підозрілістю ($r=0,563$), зворотний помітний з агресивністю ($r=-0,525$). Пугністична спрямованість на високому рівні прямо пов'язана із ситуативною тривожністю ($r=0,801$), підлеглистю ($r=0,751$), егоїстичністю ($r=0,718$); на помітному рівні з підозрілістю ($r=0,654$), авторитарністю ($r=0,627$), залежністю ($r=0,595$), агресивністю ($r=0,536$), альтруїзмом ($r=0,508$). Романтична спрямованість має прямий високий зв'язок із залежністю ($r=0,720$), із загнаністю у кут ($r=0,614$), переживанням психотравмуючих обставин ($r=0,599$), розширенням сфери економії емоцій ($r=0,562$), зворотній помітний із напруженням ($r=-0,531$); прямий помітний із

психосоматичними та психовегетативними порушеннями ($r=0,480$). Гностична спрямованість прямо на високому рівні пов'язана із залежністю ($r=0,820$); прямо на помітному рівні із авторитарністю ($r=0,630$), переживанням психотравмуючих обставин ($r=0,598$), загнаністю у кут ($r=0,591$), із неадекватний вибірковим емоційним реагуванням ($r=0,563$), підозрілістю ($r=0,543$), зворотно на помітному рівні із напруженням ($r=-0,520$). Естетична спрямованість на помітному рівні прямо корелює із розширенням сфери економії емоцій ($r=0,498$). Акізитивна спрямованість має високого рівня прямі кореляційні зв'язки із ситуаційною тривожністю ($r=0,739$), підозрілістю ($r=0,704$); помітного рівня прямі із агресивністю ($r=0,631$), підлеглистю ($r=0,592$), альтруїзмом ($r=0,588$), емоційною відчуженістю ($r=0,584$).

Отже, пугнічна, праксична та акизитивна спрямованість найбільше пов'язані з характерологічними тенденціями та ситуаційною тривожністю; гностична спрямованість в однаковій мірі з характерологічними тенденціями та емоційним вигоранням; романтична спрямованість в основному із емоційним вигоранням; альтруїстична спрямованість з емоційним вигоранням та особистісною тривожністю. Найменше взаємозв'язків є між комунікативною, флористичною, естетичною спрямованістю та емоційним вигоранням, характерологічними тенденціями, ситуаційною тривожністю.

Висновки. Отримані результати дозволяють зробити наступні висновки: у досліджуваних з проявами емоційного вигорання нижчий рівень прояву альтруї-

стичних, комунікативних, праксичних, романтичних, естетичних, гедоністичних та акизитивних емоцій; у групі з переживанням емоційного вигорання менше проявляються авторитарність, егоїстичність, агресивність, підозрілість, дружелюбність, альтруїзм, більше – підлеглисть та залежність; тривожність у групі досліджуваних з переживанням емоційного вигорання є вищими, ніж у групі без його прояву; пугнічна, праксична та акизитивна спрямованість найбільше пов'язані з характерологічними тенденціями та ситуаційною тривожністю; гностична спрямованість в однаковій мірі з характерологічними тенденціями та емоційним вигоранням; романтична спрямованість в основному із емоційним вигоранням; альтруїстична спрямованість з емоційним вигоранням та особистісною тривожністю. Найменше взаємозв'язків є між комунікативною, флористичною, естетичною спрямованістю та емоційним вигоранням, характерологічними тенденціями, ситуаційною тривожністю.

Таким чином, отримані результати свідчать про те, що працівники освітніх організацій потребують психологічної допомоги. На основі порівняльного та корекційного аналізу ми маємо можливість створити психолого-профілактичні та корекційні програми. Саме тому подальші дослідження будуть спрямовані на створення соціально-психологічних умов попередження виникнення емоційного вигорання у працівників освітніх організацій та надання методичної допомоги практичним психологам для проведення психолого-профілактичних заходів.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бойко В.В. Энергия эмоций / В.В. Бойко – [2-е изд., доп. перераб.] – СПб. : Питер, 2004. – 474 с.
Bojko V.V. Jenergija jemocij [Energy of emotions] / V.V. Bojko – [2-e izd., dop.i ppererab.] – SPb. : Piter, 2004. – 474 s.
2. Додонов Е.И. Эмоция как ценность. – М., Политиздат, 1978. – 272 с.
Dodonov E.I. Jemocija kak cennost'. [Emotion as value.] – M., Politizdat, 1978. – 272 s.
3. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учеб. пособие. 3-е изд., стереотип. / А.Д. Наследов – СПб. : Речь, 2008. – 392 с.

- Nasledov A.D. Matematicheskie metody psihologicheskogo issledovanija. Analiz i intepretacija dannyh [Mathematical methods of psychological research. Interpretions and analysis of dictates] : ucheb. posobie. 3-e izd., stereotip. / A.D. Nasledov – SPb. : Rech', 2008. – 392 s.*
4. Пашукова Т.И. Практикум із загальної психології / Т.И. Пашукова, А.І. Допіра, Г.В. Дьяконов / за ред. Т.И. Пашукової. – 2-ге вид., стер. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006. – 203 с.
Pashukova T.I. Praktykum iz zahal'noyi psykholohiyi [Practice of General Psychology] / T.I. Pashukova, A.I. Dopira, H.V. D'yakonov / za red. T. I. Pashukovoyi. – 2-he vyd., ster. – K. : T-vo «Znannya», KOO, 2006. – 203 s.

Berezovska L.I. Research of emotional orientation of employees of educational organizations against manifestations of burnout

Abstract. The paper presents the results of a study of manifestation of emotional orientation of employees of educational organizations with feelings of emotional burnout. In the studied manifestations of burnout lower manifestation altruistic, communication, praksychnyh, romantic, aesthetic, hedonistic and akzytyvnyh emotions. In the group with the experience less burnout manifest authoritarianism, selfishness, aggressiveness, suspicion, friendliness, altruism, more - subordination and dependence. Situational and personal anxiety, in the group of patients from experiencing burnout is higher than in the group without its manifestation. Puhnichna, praksychna and akzytyvna focus most associated with characterological trends and situational anxiety; gnostic focus equally on characterological tendencies and emotional burnout; romantic focus principally of emotional burnout; altruistic orientation of emotional burnout and personal anxiety. Least relationships are between communicative, floral, aesthetic orientation and emotional burnout, characterological trends, situational anxiety.

Keywords: *emotional orientation, employees of educational organizations, emotional burnout, characterological tendencies, anxiety*

Березовская Л.И. Исследование эмоциональной направленности работников образовательных организаций с проявлениями эмоционального выгорания

Аннотация. В статье представлено результаты эмпирического исследования эмоциональной направленности работников образовательных организаций. Сравнено проявление эмоциональной направленности, характерологических тенденций, личностной и ситуативной тревожности между группами испытуемых с проявлением и без проявлений эмоционального выгорания. Дана характеристика взаимосвязей эмоциональной направленности, эмоционального выгорания, характерологических тенденций и тревожности в группе работников образовательных организаций с переживанием эмоционального выгорания.

Ключевые слова: *эмоциональная направленность, работники образовательных организаций, эмоциональное выгорание, характерологические тенденции, тревожность*